ՀԵԼԼԵՍՊՈՆՏՈՍՅԱՆ ԵՎ ՄԵԾ ՓՈՅՈՒԳԻԱՆԵՐԸ ԱՔԵՄԵՆՅԱՆ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻ ՍԱՏՐԱՊԱԿԱՆ ԲԱԺԱՆՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

ԽՈՐԻԿՅԱՆ Հ. Գ.

Աքեմենյան Պարսկաստանի սատրապական բաժանման համակարգում Փոքր Ասիան, հատկապես վերջինիս արևմտյան և կենտրոնական շրջանները, առանձնահատուկ նշանակություն ունեին, քանի որ Աքեմենյանների հարաբերությունները Աթենքի կամ Սպարտայի հետ գրեթե միշտ լարված էին, և պատերազմական գործողությունների թատերաբեմ էին դառնում նաև Աքեմենյանների փոքրասիական տիրույթները, որոնց մեջ կարևոր նշանակություն ունեին զույգ Փոյուգիաները:

Հույն պատմիչ Հերոդոտոսը, անդրադառնալով Աքեմենյան Պարսկաստանի III սատրապությանը, գրում է. «Դեպի ներս նավարկելիս աջակողմյան հելլեսպոնտոսցիներից, փոյուգիացիներից, Ասիայի թրակացիներից, պափլագոնացիներից, մարիանդիններից և սիրիացիներից (ստացվող) հարկը երեք հարյուր վաթսուն տաղանդ (էր). այս նահանգը երրորդն էր»[1]: Պատմիչի տեղեկությունից պարզվում է, որ III սատրապությունը տարածվել է Փոքր Ասիայի հյուսիսային և կենտրոնական հատվածների մեծ մասի վրա, ընդ որում՝ Փոյուգիան և սիրիացիների երկիրը՝ Կապադովկիան[2], ընդգրկել են հսկայական շրջաններ: Ստորև կքննենք Հերոդոտոսի և մյուս հեղինակների տեղեկությունները Աքեմենյան դարաշրջանի Հելլեսպոնտոսյան և Մեծ Փոյուգիաների վարչական ու պատմաաշխարհագրական իրողությունների վերաբերյալ: Ասկանիայից (հավանաբար՝ ներկայիս Իզնիկ լճի շրջանը) եկած փոյուգիացիները մասնակցել են Տրոյական պատերազմին[3]: Հերոդոտոսի հաջորդ տեղեկությունը վերաբերում է Քսերքսեսի՝ Հելլադա արշավող բանակի էթնիկական կազմի նկարագրությանը: Պատմիչը փոյուգիացիների մասին հաղորդում է հետևյալը. «Փոյուգիացիներն ունեին պափլագոնականին շատ նման հանդերձանք, քիչ տարբեր դրանից: Մակեդոնացիներն ասում են, թե

---

[1] **Հերոդոտոս,** *Պատմություն ինը գրքից (այսուհետև՝ Հերոդոտոս), թարգմա-նությունը Ս. Կրկյաշարյանի, Ե., 1986, III, 90:*

[2] *Տե՛ս* **Խորիկյան Հ.,** *Կապադովկիայի տարածքը և սահմանները Աքեմենյան Պարսկաստանի կազմում (ՀՀ ԳԱԱ Լրաբեր հասարակական գիտությունների, 2010, № 1-2, էջ 107-118):*

[3] **Հոմերոս,** *Իլիական (այսուհետև՝ Իլիական), հին հունարենից թարգմ. Համբարձումյան Հ., Ե., 1955, II, 360:*

փռյուգները, քանի դեռ բնակվում էին Եվրոպայում՝ մակեդոնացիների հարևանությամբ, կոչվում էին բրիգներ. բայց Ասիա տեղափոխվելուց հետո իրենց երկրի հետ փոխեցին նաև իրենց անունը՝ (կոչվելով) փռյուգներ: Արմենները ևս, լինելով փռյուգիական վերաբնակիչներ, զինված էին փռյուգների նման: Այս երկուսին առաջնորդում էր Արտոքմեսը, որն ամուսնացել էր Դարեհի դստեր հետ»[4]: Արմենների հիշատակությանը արդեն անդրադարձել ենք[5], և դատելով Պլատեայի ճակատամարտին փռյուգիացիների մասնակցության առանձին հիշատակությունից[6]՝ առավել հավանական է ենթադրել, որ փռյուգիացիները արշավանքին մասնակցել են առանձին հրամանատարության տակ՝ միավորված չլինելով այլ ժողովրդի կամ ժողովուրդների հետ: Հերոդոտոսը փռյուգիացիներին հիշատակում է Կրեսոսին հպատակ ժողովուրդների թվում, որոնք բնակվել են Հալյուս գետից արևմուտք[7]: Պատմիչի հաջորդ տեղեկություններից ևս պարզվում է, որ լյուդիացիներից արևմուտք գտնվող փռյուգիացիներն արևելքում հասել են մինչև սահմանային Հալյուս գետը[8]:

Փռյուգիայի տարածքում էր նաև պարսից «արքայական ճանապարհի» մի հատվածը. «Լյուդիայի և Փռյուգիայի միջով անցնող հատվածում կա քսան կայան, իսկ (ճանապարհի այդ հատվածի) երկարությունը իննսունչորս և կես փարսախ է: Փռյուգիայից հետո (ճանապարհը) տանում է դեպի Հալյուս գետը, որտեղ (լեռնային) դարպասներն են, որոնցով անցնելուց հետո կտրում-անցնում ես գետը: Անցարանում կա ուժեղ ամրացված պահակակետ: Այնուհետև, Կապադովկիա մտնելով, ճանապարհը ձգվում է մինչև Կիլիկիայի սահմանը քսանութ կայան՝ հարյուր չորս փարսախ»[9]: Այս տեղեկությունից պարզվում է, որ Հերոդոտոսի ժամանակ Փռյուգիայի որոշակի մի հատվածից, որը կարող է լինել ներկայիս Ան-կարայի շրջանը, «արքայական ճանապարհի» երթուղու մի հատվածը մինչև Հալյուս գետը չի մտել Փռյուգիայի մեջ, ուրեմն՝ Հալյուսից արևմուտք Անկյուրայի ուղղությամբ ընկած հատվածը գտնվել է Կապադովկիայի կազմում[10]: Մինչև Դարեհ Ա-ի ձեռնարկած վարչական

---

[4] **Հերոդոտոս,** *VII, 73:*

[5] *Տե՛ս* **Խորիկյան Հ.,** *Սատրապական Հայաստանի արևմտյան և հարավային սահմանները մ. թ. ա. VI-IV դարերում (Պատմա-բանասիրական հանդես, 2005, № 3, էջ 181):*

[6] **Հերոդոտոս,** *IX, 32:*

[7] *Նույն տեղում, I, 28:*

[8] *Նույն տեղում, I, 72; V, 49; VII, 26:*

[9] *Նույն տեղում, V, 52:*

[10] *Այս մասին տե՛ս* **Խորիկյան Հ.,** *Կապադովկիայի տարածքը և սահմանները, էջ 114-115:*

վերափոխումները Փոյուգիան Լյուդիայի և Հոնիայի հետ կազմել է մեկ սատրապություն[11]: Այս սատրապությունը կառավարում էր Օրոյտեսը, որը սպանվում է Դարեհ Ա-ի հրամանով[12]: Փոյուգիայում բնակվել են վերաբնակեցված պայոնները[13]:

Հերոդոտոսի հաջորդ հաղորդման մեջ կան պատմաաշխարհագրական կարևոր բնույթի տեղեկություններ, որոնց պարզաբանումը թույլ է տալիս կատարելու տեղագրական ճշգրտումներ և նույնացումներ: Հերոդոտոսը գրում է, որ Կրիտալլայից շարժվող «պարսիկները (նկատի ունի Քսերքսեսի պարսկական բանակը - Խ. Հ.), անցնելով Հալյուս գետը, մտան Փոյուգիա և, այդ երկրի միջով ընթանալով, հասան Կելայնե, որտեղ գտնվում են Մեանդրոս գետի և Մեանդրոսից ոչ պակաս խոշոր Կատարրակտես կոչված գետի ակունքները: Կատարրակտեսը բխում է Կելայնեի վաճառատեղից և թափվում Մեանդրոս գետը»[14]: Հերոդոտոսի տեղեկությունից ակնհայտ է, որ Հալյուս գետը Կապադովկիան բաժանում էր Փոյուգիայից: Մեր կարծիքով, Քսերքսեսը Հալյուսն անցնում է ներկայիս Քըրքքկալեի հատվածում, որն «արքայական ճանապարհի կարևոր անցումներից էր[15], իսկ Կապադովկիայի Կրիտալլան էլ տեղադրվում է ներկայիս Յոզղադի շրջանում[16]: Հերոդոտոսի Կելայնե քաղաքի տեղադրությունը որոշակի դժվարություն է ներկայացնում այն առումով, որ հույն պատմիչը չի նշում Քսերքսեսի անցած ճանապարհն ըստ փարսախների, հետևաբար, տեղագրական նույնացումները պետք է առավել հստակեցվեն այլ աղբյուրների համեմատությամբ: Մեանդրոս գետը բազմիցս հիշատակում են հին հեղինակները, իսկ «Կատարրակտես» անունը նշանակում է «ջրվեժ»: Կելայնեի տեղադրության համար պետք է նկատի ունենալ, որ Հերոդոտոսը Մեանդրոսի և Կատարրակտեսի ակունքները դնում է նույն քաղաքի շրջանում, ընդ որում՝ հաջորդ տեղեկության մեջ արդեն Կատարրակտեսի ակունքներն է դնում Կելայնե քաղաքում, իսկ գետն էլ թափվում է Մեանդրոսի մեջ:

---

[11] **Հերոդոտոս,** *III, 127:*

[12] *Նույն տեղում, III, 128: Դիոդորոսը և Աթենիոսը նույնպես խոսում են Դարեհ Ա-ի կողմից Հոնիայի, Դասկիլեայի և Սարդեսի՝ հետ վերադարձնելու մասին (տե՛ս* **Olmstead A. T.** *History of the Persian Empire. Third Impression, Chicago, 1960, pp. 110-111):*

[13] *Նույն տեղում, V, 98:*

[14] *Նույն տեղում, VII, 26:*

[15] **Խորիկյան Հ.,** *Կապադովկիայի տարածքը և սահմանները, էջ 113:*

[16] *Կրիտալլայի նույնացումը Տիանային ընդունելի չէ (տե՛ս Dictionary of Greek and Roman Geography, ed. by W. Smith, Vol. I. Boston, 1854, pp. 579-580;* **Ramsay W. M.** *The Historical Geography of Asia Minor, London, 1890, p. 41):*

Մեանդրոսը նույնանում է ներկայիս Մեծ Մենդերես գետին[17], *հետևաբար, Կելայնե քաղաքն էլ տեղադրվում է ներկայիս Դինար քաղաքի շրջանում՝ Կատարրակտեսի ակունքներում: Այսպիսի տեղադրությամբ Կելայնեն հա-մապատասխանում է հին Ապամեային*[18]*: Այնուհետև, Քսերքսեսը, «անցնելով Անավա կոչված փռյուգիական քաղաքը և լիճը, որտեղից աղ էին ստանում, հասնում է Փռյուգիայի Կոլոսսայ կոչված խոշոր քաղաքը: Այստեղ Լյուկոս գետը թափվում է երկրի բացվածքի մեջ և անհետանում. բայց մոտավորապես հինգ ասպարեզ անցնելուց հետո, նորից հայտնվելով, թափվում է Մեանդրոսի մեջ: Կոլոսսայից զորքը շարժվեց դեպի Փռյուգիայի և Լյուդիայի սահմանը և հասավ Կյուդրարա քաղաքը, որտեղ կա հողի մեջ խրված կոթող. այն կանգնեցրել է Կրեսոսը. դրա վրա կա արձանագրություն, որը նշագծում է այդ սահմանը: Փռյուգիայից նա մտավ Լյուդիա, որտեղ ճանապարհը բաժանվում է: Դեպի ձախ այն տանում է Կարիա, իսկ դեպի աջ՝ Սարդես: Այս ճանապարհով գնալիս պետք է անցնել Մեանդրոս գետը և գնալ Կալլատեբոս քաղաքի մոտով, որտեղ արհեստագործ մարդիկ մոշենուց և ալյուրից մեղր են պատրաստում: Այս ճանապարհով գնալիս Քսերքսեսը պատահեց սոսու, որին, նրա գեղեցկության պատճառով, նա ընծայեց ոսկե զարդ և նրա պահպանումը հանձնարարեց անմահներից մեկին: Հաջորդ օրը նա հասավ Լյուդիայի մայրաքաղաք»*[19]*:*

Կելայնեից արևմուտք ընկած Անավա քաղաքը համանուն լճով նույնանում է ներկայիս Չարդակին և Աղիգյոլ լճին: Կոլոսսայ քաղաքն էլ գտնվել է Չարդակից արևմուտք և համապատասխա-նում է Լյուկոսի Լաոդիկեային[20]*՝ ներկայիս Դենիզլիի կամ Հոնազի մոտ, որից հյուսիս Կյուդրարա քաղաքն էր, հավանաբար, Հիերապոլիսը: Ինչպես տեսնում ենք, Քսերքսեսը շարժվել է Մեանդրոսի ձախափնյակով, և Հիերապոլիսից հյուսիս անցնում է գետը, որը բա-ժանում էր Փռյուգիան Լյուդիայից: Կալլատեբոս քաղաքը գտնվում էր Մեանդրոս գետից հյուսիս՝ Կոգամոս գետի ձախափնյակում, և տեղադրվում է, հավանաբար, հետագայի Փիլադելփիա քաղաքի շրջանում՝ Սարդես տանող*

---

[17] *Հմմտ. Dictionary of Greek and Roman Geography, ed. by W. Smith, Vol. II. Boston, 1857, p. 243.*

[18] **Ramsay W. M.** *նշվ. աշխ., էջ 41: Տե՛ս նաև* **Pliny.** *Natural History (այսուհետև՝ Pliny). Vol. II. with an English translation by H. Rackham, Cambridge - Massachusetts-London, 1947 (Loeb Classical Library, V., 106, p. 300).*

[19] **Հերոդոտոս,** *VII, 30-31:*

[20] *Կոլոսսայը նույնացվել է բյուզանդական ժամանակաշրջանի Խոնային (տե՛ս* **Ramsay W. M.** *The Cities and Bishoprics of Phrygia. Vol. I. Oxford, 1895, pp. 208, 213): Լյուկոսի Լաոդիկեան հիշատակում է Պլինիոս Ավագը (տե՛ս* **Pliny,** V*, 105, p. 298):*

ճանապարհին: Հերոդոտոսի տեղեկությունների պարզաբանման համար կարևոր նշանակություն ունեն նաև Քսենոփոնի վկայությունները Կյուրոս Կրտսերի բանակի անցած երթուղու վերաբերյալ: Ըստ «Անաբասիս»-ի՝ Կյուրոսը «ճա-նապարհ ընկավ Սարդեսից և անցավ Լյուդիայի վրայով 3 կայան՝ 22 փարսախ, մինչև Մեանդրոս գետը: Սրա լայնքը երկու պլեթրոն է, և այնտեղ կամուրջ կար՝ յոթ նավի վրա կապած: Անցնելով գետը՝ նա արշավեց Փռյուգիայի միջով մի կայան՝ ութ փարսախ ճանապարհ, մինչև Կոլոսսոս, որը բազմամարդ, հարուստ ու խոշոր քաղաք էր... Այստեղից առաջ ընթացավ երեք կայան՝ 20 փարսախ, մինչև Կելենե՝ Փռյուգիայի բազմամարդ, խոշոր և հարուստ քաղաքը: Այստեղ Կյուրոսն ապարանք ուներ և ընդարձակ պարտեզ... Պարտեզի միջով հոսում է Մեանդրոս գետը, իսկ նրա ակունքները ապարանքի ներսում էին: Գետը հոսում է նաև Կելենե քաղաքի միջով: Կելենեում գտնվում է նաև մեծ արքայի ամրացված ապարանքը՝ միջնաբերդից ներքև՝ Մարսիաս գետի ակունքների մոտ: Սա ևս անցնում է քաղաքի միջով ու թափվում Մեանդրոս գետը: Մարսիասի լայնքը 25 ոտք է... Այստեղից առաջ է ընթանում երկու կայան՝ 10 փարսախ, մինչև Պելտե բազմամարդ քաղաքը: Այստեղից առաջ ընթացավ երկու կայան՝ 12 փարսախ, մինչև Կերամոն-ագորա (բառացի՝ խեցեղենի շուկա - Խ. Հ.) կոչված մարդաշատ քաղաքը, որը գտնվում է Մյուսիայի ծայր սահմանում: Այստեղից առաջ է ընթանում երեք կայան՝ 30 փարսախ, մինչև Կավստրուպեդիոն մարդաշատ քաղաքը...

Այստեղից առաջ է ընթանում երկու կայան՝ 10 փարսախ, մինչև Թյումբրիոն մարդաշատ քաղաքը: Այստեղից առաջ է ընթանում երկու կայան՝ 10 փարսախ, մինչև Տյուրիայոն մարդաշատ քաղաքը:

Այստեղից առաջ ընթացավ երեք կայան՝ 20 փարսախ, մինչև Իկոնիոն՝ Փռյուգիայի վերջին սահմանային քաղաքը: Այստեղ երեք օր մնաց: Այստեղից առաջ ընթացավ Լիկաոնիայի միջով հինգ կայան՝ 30 փարսախ»[21]*:*

Քսենոփոնի վկայությունների համեմատությունը Հերոդոտոսի տեղե-կությունների հետ թույլ է տալիս ոչ միայն տեսնել որոշ տեղանունների և գետանունների նույնացումը, այլև էլ ավելի մանրամասն ստուգել ու ներկայացնել Փռյուգիայով անցնող ճանապարհահատվածը՝ կատարելով տեղագրական պարզաբանումներ: Քսենոփոնի ժամանակ նույնպես Մեանդրոս գետը Լյուդիան բաժանում էր Փռյուգիայից, որտեղ առաջինը հիշատակված Կոլոսսոս քաղաքը նույնանում է Հերոդոտոսի Կոլոսսային, որտեղից անցնելով

[21] **Քսենոփոն,** *Անաբասիս (այսուհետև՝ Անաբասիս), թարգմ. Ս. Կրկյաշարյանի, Ե., 1970, էջ 10-12:*

մոտ 120 կմ՝ հասնում է Կելենե՝ Հերոդոտոսի Կելայնե քաղաքին: Մարսիաս գետն էլ նույնանում է Հերոդոտոսի Կատարրակտեսին: Կելենեից Կյուրոս Կրտսերի բանակը շարժվում է Պելտե քաղաքը, որը 50-60 կմ հեռու էր: Պելտեից 60-70 կմ հեռու գտնվում էր Կերամոն-ագորա քաղաքը, որը, ըստ Քսենոփոնի, Մյուսիայի ծայր սահմանին կամ ավելի ճիշտ Մյուսիայի ուղղությամբ է եղել[22]: Կերամոն-ագորայից անցնելով 160-180 կմ՝ Կյուրոս Կրտսերի բանակը հասնում է Կավստրուպեդիոն քաղաքը: Պելտեից մինչև Կավստրուպեդիոն Կյուրոս Կրտսերի անցած երթուղին որոշ հակասությունների տեղիք է տալիս, և պատահական չէ, որ ուսումնասիրողները Կելենեից տարել են հյուսիս՝ դեպի Պելտե, այնուհետև Մեանդրոսից հյուսիս տեղադրել են Կերամոն-ագորան, որը գտնվել է Մյուսիային մոտ կամ վերջինիս ուղղությամբ: Կերամոն-ագորայից պարսկական բանակի երթուղին կրկին թեքվել է դեպի արևելք և հասել մինչև Կավստրու-պեդիոն քաղաքը[23]: Անկասկած, դա տարակարծությունների տեղիք է տալիս, քանի որ հարց է ծագում, թե ինչու՞ Կյուրոս Կրտսերի բանակը պետք է իր ճանապարհը շեղեր հյուսիս, ապա կրկին շարժվեր դեպի արևելք, այն դեպքում, երբ Աքեմենյան արքայորդու նպատակն ի սկզբանե դեպի արևելք շարժվելն էր: Հարկավ, եթե Կյուրոսը մոտենում էր Մյուսիայի սահմանին, ապա դրա համար լուրջ պատճառներ պետք է ունենար, ինչը Քսենոփոնի պատմածից չի երևում: Հաջորդ կարևոր հարցն այն է, որ Քսենոփոնը չի նշում Մեանդրոսը կրկին գետանցելու մասին, հետևաբար, Կերամոն-ագորայի տեղադրությունը գետից հյուսիս արդեն կասկածելի է: Կերամոն-ագորան մասնագիտական գրականության մեջ տեղադրվել է Ուշակից հյուսիս-արևելք[24]: Մեր կարծիքով, Մյուսիայի հիշատակությունը Քսենոփոնի տեղեկության մեջ ուշ շրջանի ընդմիջարկություն է և, հավանաբար, Կերամոն-ագորան շփոթվել է մեկ այլ քաղաքի հետ, որտեղ խեցեղենի արտադրությունը և առևտուրը նույն-պես զարգացած են եղել՝ պատճառ դառնալով օտարների համար քաղաքանվան փոփոխությանը: Պելտեի նույնացումը ներկայիս Սանդրքլրին, որը Պևտինգերյան քարտեզի Պելլան է[25], հավանական է: Այսպիսի նույնացման պարագայում Կերամոն-ագորան համապատասխանում է Սանդրքլրից հյուսիս ընկած Աֆյոնին, որը ճանապարհային կարևոր հանգույց է և վարչական

[22] **Xenophon.** *Anabasis (with an English translation by Carleton L. Brownson). Books I-VII. Cambridge-Massachusetts-London, 1980, Loeb Classical Library, p. 14.*

[23] *Տե՛ս, օրինակ,* **Xenophon**, *Anabasis գրքին կից քարտեզը:*

[24] *Dictionary of Greek and Roman Geography, ed. by W. Smith, Vol. I. p. 590.*

[25] *Նույն տեղում, Vol. II. p. 572.*

կենտրոն: Կերամոն-ագորայից հետո ճանապարհը հասել է մինչև Կավստրուպեդիոն, ընդ որում՝ ճանապարհի երկարությունը, ըստ Քսենոփոնի, կազմել է 30 փարսախ կամ մոտ 180 կմ, ինչը մեր տեղագրական նույնացումների դեպքում շատ է: Կավստրուպեդիոնը տեղադրվում է Աֆյոնից հարավ-արևելք և համապատասխանում է ներկայիս Աքշեհիրի շրջանին, որից հետո գտնվող Իլդինը նույնանում է Թյումբրիոնին, իսկ Սաիթելին՝ Տյուրիայոնին[26]: Փոյուգիայում Կյուրոս Կրտսերի վերջին հանգրվանը՝ Իկոնիոնը, ներկայիս Կոնիա սահմանային քաղաքն էր, որից հետո պարսից արքայազնը մտնում է Լիկաոնիա:

Համաձայն Քսենոփոնի՝ Կյուրոս Կրտսերը Լյուդիայի, Մեծ Փոյուգիայի և Կապադովկիայի սատրապն էր և Կաստոլոսի դաշտում հավաքվող պարսկական զորքերի ստրատեգոսը[27]: Քսենոփոնի տեղեկությունից պարզվում է, որ Կյուրոս Կրտսերին էր հանձնված Աքեմենյան Պարսկաստանի II և III սատրապությունների կառավարումը, ընդ որում՝ հետաքրքիր է, որ հույն հեղինակը Մեծ Փոյուգիայի մասին խոսում է որպես առանձին վարչական միավոր: Քսենոփոնը տարբեր առիթներով ևս, որպես առանձին սատրապություն, հիշատակում է Փոյուգիան, որը գտնվել է բյութանացիներից՝ Ասիայի թրակացիներից հարավ[28]: «Կյուրոպեդիա»-ում ևս Քսենոփոնը բազմիցս խոսում է զույգ՝ Մեծ և Հելլեսպոնտոսյան Փոյու-գիաների վերաբերյալ[29], ինչը վկայում է այն մասին, որ երկու Փոյուգիաները Կյուրոս Մեծի ժամանակ եղել են առանձին վարչա-կան միավորներ[30], որոնք Դարեհ Ա-ի օրոք միավորված էին նույն սատրապության մեջ: Դիոդորոս Սիկիլիացին գրում է, որ Կյուրոս Կրտսերը Լյուդիայի և Փոյուգիայի կառավարիչներ է նշանակում իր ազգականներին[31]: Նա նաև հիշատակում է Փոյուգիայի Կոլոսսոս քաղաքը[32]: Հեղինակը տարբեր առիթներով Աքեմենյանների տիրա-պետությունից և՛ առաջ, և՛ հետո առանձին-

---

[26] *Մասնագիտական գրականության մեջ Թյումբրիոնը նույնացվել է Հադրիանոպոլսին, իսկ Տյուրիայոնը գտնվել է Կյոլիթոլուի մոտ (տե՛ս* **Ramsay W. M.** *The Historical Geography of Asia Minor, p. 40):*

[27] **Անաբասիս,** *էջ 7, 31: Պելտան, Թյումբրիոնը, Տյուրիայոնը Լյուկաոնիայի կազմում հիշատակում է Պլինիոս Ավագը (տե՛ս Pliny, V, 95, p. 292):*

[28] **Անաբասիս,** *էջ 127, 150, 197:*

[29] **Քսենոփոն,** *Կյուրոպեդիա (այսուհետև՝ Կյուրոպեդիա), թարգմ. Ս. Կրկյաշարյանի, Ե., 2000, էջ 5, 35, 60, 146, 241, 285-287, 355:*

[30] *Հերոդոտոսը հայտնում է, որ Կյուրոս Մեծի ժամանակ Օրոյտեսը Սարդեսի հյուսարքոսն էր, իսկ Միտրոբատեսը՝ Դասկիլեյա նահանգի կառավարիչը (Հերոդոտոս, III, 120):*

[31] **Դիոդորոս Սիկիլիացի,** *Պատմական գրադարան (այսուհետև՝ Դիոդորոս Սիկիլիացի), թարգմ. բնագրից, առաջաբանը և ծանոթագրությունները՝ Ս. Կրկյաշարյանի, Ե., 1985, էջ 57:*

[32] *Նույն տեղում, էջ 70:*

առանձին հիշատակում է Մեծ և Հելլեսպոնտոսյան Փոյուգիաները[33]: Ալեքսանդրի մահից հետո Պերդիկկասը, ըստ Դիոդորոսի մի տեղեկության, Անտիգոնո-սին է տալիս Պամփյուլիան, Լյուկիան և Մեծ Փոյուգիան, իսկ համաձայն մյուսի՝ Լյուկիան և Մեծ Փոյուգիան[34]: Կյուրոս Կրտսերի մահից հետո Արտաքսերքսես Բ-ն Տիսսափեռնեսին է հանձնում ծովափնյա սատրապությունների կառավարումը[35]:

Փոյուգիայի մասին կարևոր տեղեկություններ են հաղորդում Արիանոսը և Ռուփոսը: Արիանոսը գրում է, որ Ալեքսանդրը ներխուժում է Մեծ Փոյուգիայի Միլիաս մարզը, որը պարսից թագավորի հրամանով միացվել էր Լիկիային[36]: Փոյուգիան, ըստ պատմիչի, եղել է առանձին սատրապություն[37]: Հելլեսպոնտոսի մոտի Փոյուգիան, որը հեղինակը անվանում է նաև Փոյուգիա, նույնպես եղել է առանձին սատրապություն՝ Արսիտոսի ղեկավարությամբ[38]: Արիանոսը երկու Փոյուգիաները հիշատակում է որպես Ալեքսանդրի նվաճած երկրներ[39]: Արիանոսի հիշատակած Ասկանիա աղի լիճը համապատասխանում է Հերոդոտոսի Անավային, իսկ Փոյուգիայի սատրապի նստավայր Կելենեն՝ Կելայնեին[40]: Վերջինս Մեծ Փոյուգիայի կենտրոնն էր[41]: Պատմիչը Գորդիոնը տեղադրում է Փոյուգիայում՝ Սանգարիոս գետի հովտում, որի ակունքները գտնվել են Փոյուգիայում[42]: Պոմպեոս Տրոգոսը Գորդիոնը տեղադրում է Մեծ ու Փոքր Փոյուգիաների միջև[43]՝ վերջինիս, այսինքն՝ Հելեսպոնտոսյան Փոյուգիայի հարավային սահմանը հասցնելով մինչև Գորդիոն: Արիանոսը Անկյուրան համարում է Գալատիայի քաղաքներից մեկը[44], ինչն ուշ շրջանի

---

[33] Նույն տեղում, էջ 17, 75, 80, 82, 110-113: Diodori Bibliotheca Historica, ed. L. Dindorfius. Vol. III. Lipsiae, 1826, XVII, 17, 18, pp. 121-122.

[34] **Դիոդորոս Սիկիլիացի,** էջ 110, 113:

[35] Diodori Bibliotheca Historica, ed. L. Dindorfius. Vol. I. pars I, Lipsiae, 1828, XIV, 35, p. 844.

[36] **Արիանոս,** Ալեքսանդրի արշավանքը (այսուհետև՝ Արիանոս) (Ալեքսանդր Մակեդոնացի), Ե., 1987, էջ 45): Միլիաս մարզի հետ հավանաբար կապված է Հեկատեոս Միլեթացու Փոյուգիայում հիշատակած մյուլիսիններ ժողովուրդը (տե՛ս. **Müller C.** Fragmenta Historicorum Graecorum. Vol. I. Parisiis,1841, fr. 206, p. 14):

[37] **Արիանոս,** էջ 46:

[38] Նույն տեղում, էջ 28, 33, 117:

[39] Նույն տեղում, էջ 200, 251:

[40] Նույն տեղում, էջ 51:

[41] **Plutarch's** Lives, with an English Translation by B. Perrin. Vol. VIII, Cambridge-Massachusetts-London, 1959, Loeb Classical Library, Eumenes, 8.5, p. 103; P. Briant. From Cyrus to Alexander. A History of the Persian Empire, Translated by P. T. Daniels, Winona Lake, Indiana, Eisenbrauns, 2002, p. 705.

[42] **Արիանոս,** էջ 51:

[43] Pompei Trogi Fragmenta, collegit O. Seel, Lipsiae, 1961, 11, 7, 3, p. 86.

[44] **Արիանոս**, էջ 57:

պատմաաշխարհագրական իրողությունների հետ է կապված, և հենց պատմիչի խոսքից էլ ակնհայտ է, որ նշված տարածքը մտել է Փոյուգիայի կազմի մեջ՝ Փոյուգիայի սատրապի ղեկավարությամբ:

Հետաքրքիր են նաև Ռուփոսի տեղեկությունները: Նա հիշատակում է Կելենե քաղաքը և Մարսիուս գետը[45]: Պատմիչը գրում է, որ Փոյուգիայում ավելի շատ գյուղեր կային, քան քաղաքներ, որոնցից ամենանշանավորը Սանգարիոսի հովտում գտնվող Գորդիոնն էր[46]: Ռուփոսը նս հիշատակում է Անկյուրան, այն տարբե-րությամբ, որ Ալեքսանդրը մտնում է նախ Պափլագոնիա, հետո Կապադովկիա[47]: Նա Փոյուգիան նշում է որպես Ալեքսանդրի նվաճած երկրներից մեկը[48]: Ալեքսանդրի մահից հետո Լիկիան Պամփյուլիայի և Մեծ Փոյուգիայի հետ բաժին է հասնում Անտիգոնոսին, իսկ Հելլեսպոնտոսին սահմանակից Փոքր Փոյուգիան՝ Լեոնատոսին[49]: Պոլիբիոսը նույնպես խոսում է զույգ Փոյուգիաների մասին[50]: Փաստորեն, Մեծ և Փոքր Փոյուգիաների՝ վարչական առանձին միավորներ լինելու հանգամանքը վկայված է նաև Աքեմենյան Պարսկաստանի մայրամուտին, հետևաբար, ստորև կփորձենք հստակեցնել Փոքր Փոյուգիայի ընդգրկած տարածքը:

Աշխարհագրական առումով Փոքր Փոյուգիան համապատասխանում է III սատրապության կազմում հիշատակված աջակողմյան հելլեսպոնտոսցիների տարածքին, որոնց հաջորդում են փոյուգիացիները: Հերոդոտոսը մի առիթով հիշատակում է Հելլեսպոնտական երկրի տիրաններ Դափնիս Աբյուդոսցուն, Հիպպոկլոս Լամպսակոսցուն, Հերոփանտոս Պարիոնցուն, Մետրոդորոս Պրոկոնեսցուն, Արիստագորաս Կյուզիկոսցուն, Արիստոն Բյուզանդիոնցուն, նաև հելլեսպոնտոսյան քերսոնեսոսցիների զորապետին[51]: Նշված քաղաքների տեղադրությունը ցույց է տալիս, որ Հերոդոտոսը Հելլեսպոնտական երկրին աշխարհագրական առումով տալիս է ընդարձակ տարածք՝ Բյուզանդիոնից մինչև Դարդանել, այն դեպքում, երբ այլ տեղեկության մեջ Հելլեսպոնտոսը միայն Դարդանելի նեղուցն է[52]: Հերոդոտոսը հելլեսպոնտոսցիներին ընդարձակ

---

[45] **Ռուփոս,** *Ալեքսանդր Մակեդոնացու պատմությունը (այսուհետև՝ Ռուփոս) (Ալեքսանդր Մակեդոնացի), Ե., 1987, էջ 279):*

[46] *Նույն տեղում, էջ 280:*

[47] *Նույն տեղում, էջ 281:*

[48] *Նույն տեղում, էջ 411: Գավգամելայի ճակատամարտին փոյուգիացիների մասնակցությունը բացառվում է (նույն տեղում, էջ 351):*

[49] *Նույն տեղում, էջ 596:*

[50] **Polibii** *Historiae, vol. IV, Libri XX-XXXIX, Edidit Th. Buettner-Wobst, Stuttgart, 1985, X, 49, p. 87.*

[51] **Հերոդոտոս,** *IV, 137-138:*

[52] *Նույն տեղում, IV, 85:*

իմաստով է հիշատակում նաև Քսերքսեսի բանակի կազմում[53]: Եթե մի կողմ թողնենք Բյուզանդիոնի՝ մեկ այլ տեղում հիշատակված հելլեսպոնտոսյան Սեստոսի[54] տեղադրությունները, որոնք վերաբերում են ձախակողմյան Հելլեսպոնտոսին, ապա Հերոդոտոսի հիշատակած հելլեսպոնտական քաղաքների տեղադրությունը արևելքում կեզրագծվի Կյուզիկոս քաղաքով: Այս առումով հետաքրքիր է Արիանոսի այն տեղեկությունը, որ Փոքր Փոյուգիայի սատրապ Արսիտոսն իր սատրապությունն է փախչում Գրանիկոս գետի մոտ տեղի ունեցած ճակատամարտից անմիջապես հետո, ընդ որում՝ պատմիչի հիշատակած Զելեա քաղաքը[55] գտնվում է Գրանիկոսից արևելք, Կյուզիկոսից հարավ: Կնշանակի՝ Դարդանելից մինչև Կյուզիկոս ընկած տարածքը չի մտել Աքեմենյան Պարսկաստանի III սատրապության մեջ և տվյալ ժամանակաշրջանում ներառվել է Լյուդիական սատրապության մեջ: Նշված տարածքի վերաբերյալ հին աղբյուրների տեղեկությունները բացահայտում են վարչա-քաղաքական կարևոր իրողություններ: Այսպես, ըստ Հերոդոտոսի՝ Անտանդրոսը և Լամպոնիոնը գտնվել են Տրոյական երկրում, իսկ Դարդանոսը, Աբյուդոսը, Պերկոտեն, Լամպսակոսը, Պայսոսը, Պարիոնը Հելլեսպոնտոսի քաղաքներ են[56]: Հույն պատմիչի մեկ այլ տեղեկությունից էլ պարզվում է, որ Տրովադայում բնակվել են նաև Էոլիացիներ[57]: Քսենոփոնն առանձին-առանձին հիշատակում է Էոլիսը, Փոյուգիան, Տրովադան և Փառնաբազոսի երկիրը[58]: Տվյալ տեղեկության մեջ Փոյուգիան նույնանում է Մեծ Փոյուգիային, իսկ Փառնաբազոսի Փոյուգիան Հելեսպոնտոսյան Փոյուգիան է, հետևաբար՝ կարելի է եզրակացնել, որ Տրովադան չի ենթարկվել Փառնաբազոսին և վարչական առումով գտնվել է Լյուդիական սատրապության մեջ: Քսենոփոնի տեղեկություններից մեկում էլ Տրովադան տեղադրվում է Լամփսակոսից հարավ և ձգվում է մինչև Իդե կամ Իդա լեռը ու Անտանդրոս քաղաքը, որոնցից հետո Մյուսիան էր[59]: Ստրաբոնը գրում է, որ Տրովադան հնում կոչվել է փոյուգիական, քանի որ Տրոյայի կործանումից հետո վերջինիս տիրեցին փոյուգիացիները, և

---

[53] *Նույն տեղում, VII, 95: Աբյուդոսցիներն առանձին են հիշատակվում, բայց նույն հելլեսպոնտոսցիներն են:*

[54] *Նույն տեղում, VII, 33; 78, IX, 114:*

[55] **Արիանոս,** *էջ 28, 33:*

[56] **Հերոդոտոս,** *V, 26, 117: Սկիլաքս Կարիանդացին Դարդանոսը տեղադրում է Տրովադայում, իսկ Աբյուդոսը և մյուս քաղաքները՝ Փոյուգիայում (տե՛ս* **Скилак Кариандский.** *Перипл обитаемого моря (այսուհետև՝* **Скилак Кариандский)** *(Вестник древней истории, 1988, № 2, с. 261):*

[57] **Հերոդոտոս,** *V, 122:*

[58] **Անաբասիս,** *էջ 127:*

[59] *Նույն տեղում, էջ 195:*

նշում, որ Հոմերոսը Տրովադայի սահմանը հյուսիսում և արևելքում հասցնում էր մինչև Էսեպուս՝ ներկայիս Գյոնենչայ գետը[60]: Ընդ որում, Էսեպուսից արևմուտք ընկած որոշ տարածքներ հետագայում պատկանել են կյուզիկոս-ցիներին[61]: Պլինիոս Ավագն էլ գրում է, որ Տրովադան տարածվել է Հելլեսպոնտոսի ափին[62]:

Քսենոփոնը հայտնում է, որ Փռյուգիայի սատրապ Փառնաբազոսը փորձում է փակել հելլենների մուտքը դեպի իր սատրապությունը՝ օգնության գալով բյութանացիներին[63]: Փառնաբազոսը (մ.թ.ա. 414-388 թթ.[64]) Փոքր կամ Հելլեսպոնտոսյան Փռյուգիայի կառավարիչն էր, որը նույնանում է բյութանացիների սատրապ Փառնաբազոսին[65], այսինքն՝ Դարեհ Ա-ի ժամանակ ձևավորված III սատրապության մեջ ներառված աջակողմյան հելլեսպոնտոսցիները և Ասիայի թրակացիները կամ բյութանացիները մ.թ.ա. V դ. վերջին հանդես են գալիս որպես առանձին սատրապություն, իսկ Քսենո-փոնի հիշատակած Արտակամասը[66] Մեծ Փռյուգիայի սատրապն էր:

Հերոդոտոսը գրում է, որ Օրոյտեսի սատրապության կազմում էին Փռյուգիան, Լյուդիան և Հոնիան[67]: Պատմիչը նաև հայտնում է, որ Օրոյտեսը սպանում է Դասկիլեյոնի կամ Դասկիլեայի կառավարիչ Միտրոբատեսին[68]: Դասկիլեա սատրապությունը գտնվել է Կյուզիկոս քաղաքից արևելք[69]:

Դասկիլեյոն քաղաքը, հավանաբար, հիմնադրել են լյուդիացի-ները. մայրաքաղաքի անունը կապված է Գյուգեսի հոր՝ Դասկյուլոսի անվան հետ[70]:

Քսենոփոնը «Հունական պատմություն» գրքում նշում է, որ Ագեսիլայոսը ներխուժում է Փառնաբազոսի Փռյուգիա և սկսում այն ավերել[71]: Փառնաբազոսը

---

[60] **Страбон.** *География в 17 книгах (այսուհետև՝ Страбон), перевод, статья и комментарии Г. А. Стратановского, 1964, с. 450, 529.*

[61] *Նույն տեղում, էջ 539, 544-545, 548-549, 554:*

[62] **Pliny,** *V, 121, p. 310.*

[63] **Անաբասիս,** *էջ 150, 155, 161;* **Xenophon**. *Scripta Minora, with an English Translation by E. C. Marchant, Cambridge-Massachusetts-London, 1946, Loeb Classical Library, Agesilaus, I, 23, p. 70.*

[64] *Դասկիլեայի սատրապների մասին տե՛ս* **Рунг Э. В.** *О сатрапских династиях в Ахеменидской державе: Фарнакиды в Даскилии (Ученые записки Казанского университета, т. 153, кн. 3, 2011, с. 87-94).*

[65] **Անաբասիս**, *էջ 197:*

[66] *Նույն տեղում: Պլուտարքոսի հիշատակած Վերին Փռյուգիան պարսիկ սատրապի գլխավորությամբ նույնանում է Մեծ Փռյուգիային (տե՛ս* **Плутарх.** *Фемистокл. XXX (Избранные жизнеописания, т. I, М., 1987, с. 241):*

[67] **Հերոդոտոս,** *III, 127:*

[68] *Նույն տեղում, III, 120; 126:*

[69] *Նույն տեղում, VI, 33:*

[70] *Նույն տեղում, I, 8: Տե՛ս նաև* **Свенцицкая И. С.** *Ионийские города в составе Лидийского царства (Проблемы античной истории и куль-туры, I, Е., 1979, с. 255).*

«Անաբասիս»-ում հիշատակված Փոքր Փոյուգիայի և Բիութանիայի սատրապն է, որի երկրից Ագեսիլայոսը մտնում է Պափլագոնիա[72]: Փառնաբազոսի նստավայրն էր Դասկիլիոնը[73]: Կարելի է ենթադրել նաև, որ Փառնաբազոսի իշխանության մեջ էր նաև Մեծ Փոյուգիան, որի Գորդիոն քաղաքը Փառնաբազոսի ձմեռային նստավայրն էր, իսկ Կելենը Մեծ Փոյուգիայի ամենախոշոր քաղաքն էր, որի մոտ գտնվում էին Մեանդրոս գետի ակունքները[74]: Քսենոփոնի տեղեկությունից կարելի է ենթադրել, որ Կյուզիկոսը Փառնաբազոսի սատրապության մեջ էր մտնում, իսկ հոնիացիներից, էոլիացիներից հետո հիշատակվող Հելլեսպոնտոսի բնակիչները մտել են Հելլեսպոնտոսյան Փոյուգիայի մեջ[75]: Փառնաբազոսի իշխանության մեջ էին նաև Քաղկեդոնը և Աբյուդոսը[76]: Փառնաբազոսին ենթակա սատրապություններից էր նաև Էոլիսը[77]: Դասկիլեյոն սատրապությունը Քսերքսեսի ժամանակ հիշատակում է Թուկիդիդեսը[78]: Գրանիկոսի ճակատամարտից հետո Պարմենիոնը նվաճում է Դասկիլիոնը[79]: Դասկիլեյոնը գտնվում էր Պրոպոնտիսի հարավային ափին, Կյուզիկոսից արևելք, Ռինդակուս գետի մոտ[80]: Ի. Դյակոնովը Փոքր Փոյուգիան տեղադրում է Սանգարիոս գետի և Մարմարա ծովի միջև[81]: Ստրաբոնը Հելլեսպոնտոսյան Փոյուգիայի մեջ ներառում էր նաև Տրովադան[82]: Ըստ Ստրաբոնի՝ Փոյուգիան բաժանված էր երկու մասի՝ Մեծ Փոյուգիա, որին տիրել էր Միդասը, և Փոքր Փոյուգիա, որը գտնվում էր Հելլեսպոնտոսի և Օլիմպոսի մոտ ու հայտնի էր նաև «Փոյուգիա Էպիկտետ» (բառացի՝ «վերամիավորված») անունով, որին

---

[71] **Ксенофонт.** *Греческая история* (*այսուհետև՝* **Ксенофонт),** *пер. С. Лурье, М., 2010, с. 334;* **Плутарх.** *Агесилай. X, XI (Избранные жизнеописания, т. II, М., 1987, с. 246-247).*

[72] **Ксенофонт,** *с. 334.* **Плутарх.** *Алкивиад. XXXVII, XXXIX (Избран-ные жизнеописания, т. I, М., 1987, с. 386-387).*

[73] **Ксенофонт.** *с. 310, 324, 336, 502. Դասկիլիոնը Հելլեսպոնտոսյան Փոյուգիայի սատրապի նստավայրն էր (տե՛ս* **Briant P.** *նշվ. աշխ., էջ 697):*

[74] **Ксенофонт.** *էջ 256, 491, 501:*

[75] *Նույն տեղում, էջ 248, 255, 337, 346:* **Плутарх.** *Алкивиад. XXVIII, с. 377-378.*

[76] **Ксенофонт.** *с. 249, 250, 254-255, 306, 364.*

[77] *Նույն տեղում, էջ 306, 313, 371: Տե՛ս նաև* **Дандамаев М. А.** *Политическая история Ахеменидской державы, М., 1985, с. 195;* **Рунг Э. В.** *Греция и Ахеменидская держава: история дипломатических отношений в VI-IV вв. до н. э., СПб., 2008, с. 287, 293.*

[78] **Thucydides.** *History of the Peloponnesian war, with an English Translation by Ch. F. Smith. Vol. I. books I-II. Cambridge-Massachusetts-London, 1956, Loeb Classical Library, I, 129, 1, p. 216.*

[79] **Արիանոս,** *էջ 34:*

[80] **Olmstead A. T.,** *նշվ. աշխ., էջ 347;* **Ксенофонт,** *с. 501.*

[81] **Дьяконов И.** *Предыстория армянского народа, Е., 1968, с. 193.*

[82] **Страбон,** *с. 129.*

առաջ տիրում էին բյութանիացիները[83]: Փոյուգիա Էպիկտետը արևելքում հասել է մինչև Ասկանիաս լիճը՝ ներկայիս Իզնիկը, իսկ արմուտքում ձգվել է Տրոյայից հեռու[84]: Դատելով Ստրաբոնի տեղեկություններից՝ Փոյուգիա Էպիկտետի մեջ չէր մտնում Պրոպոնտիսի հարավային մերձափնյա շրջանը, այն դեպքում, երբ Աքեմենյան Պարսկաստանի գոյության ժամանակաշրջանում Դասկիլեյոնը մտնում էր Փոքր Փոյուգիայի մեջ: Անկասկած, այս բոլոր փոփոխությունները տեղի են ունեցել ավելի ուշ, և Ստրաբոնը հիմնականում արտացոլում է իր դարաշրջանի պատմա-աշխարհագրական իրողությունները: Այսպես, կյուզիկոսցիներին պատկանում էին Զելան և Դասկիլիտիս լիճը[85], որը, մեր կարծիքով, նույնանում է ներկայիս Ապոլյոնտ լճին: Դասկիլեյոն քաղաքը[86] տեղադրվում է ներկայիս Ենիքյոյի տեղում[87]՝ Սիմավ գետի գետաբերանում: Փոքր կամ Հելլեսպոնտոսյան Փոյուգիան ներկայիս Սիմավ գետի և Իզնիկ լճի միջև ընկած տարածքում էր՝ հարավում ձգվելով մինչև ներկայիս Քյոթահիա:

Հետաքրքիր են Փոյուգիայի մասին Սկիլաքս Կարիանդացու տեղեկությունները: Դրանց վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ Փոյուգիան ընդգրկել է ոչ միայն Ռինդակոս գետի ավազանը՝ ներկայիս Կոջաչայ, Կիրմաստի, Սիմավ գետերի հոսանքները, այլև Սիմավի գետաբերանից արևմուտք՝ մինչև Դարդանելի նեղուց և արևելք՝ Ասկանիաս լիճն ընկած ծովափնյա շրջանները[88]: Սկիլաքսի Փոյուգիան ընդգրկում է Մեծ և Փոքր Փոյուգիաները, վերջինիս մեջ արևմտյան ուղղությամբ՝ նաև ընդարձակ այլ տարածքներ: Կարծում ենք, որ Սկիլաքսի տեղեկությունները վերաբերում են ոչ միայն նրա ապրած ժամանակաշրջանին՝ մ.թ.ա. VI դարին, այլև հետագա շրջանի գրիչներին, որոնք արտացոլել են տարբեր դարաշրջանների պատմաաշխարհագրական իրողությունները: Օրինակ, երբ արևմուտքում Հելլեսպոնտոսյան Փոյուգիայի մեջ Սկիլաքսը հիշատակում է Կյուզիկոս քաղաքը, ապա վերջինս Հելլեսպոնտոսյան Փոյուգիայի մեջ եղել է մ.թ.ա. Vդ. վերջին - մ.թ.ա. IVդ. սկզբին, հետևաբար, այս հանգամանքը չէր կարող

---

[83] *Նույն տեղում, էջ 510, 535:*

[84] *Նույն տեղում, էջ 529: Եթե նկատի ունենանք, որ Կերամոն-ագորան Քսենոփոնը տեղադրում է Մյուսիայում, ապա Անկյուրայի շրջանը մտել է Մյուսիայի, ոչ թե Փոյուգիա Էպիկտետի մեջ (նույն տեղում, էջ 540): Պլինիոս Ավագը Փոյուգիան Կելայնե, Կոլոսսայե և այլ քաղաքներով տեղադրում էր Տրովադայի հարևանությամբ (տե՛ս* Pliny, *V, 145, p. 328):*

[85] Страбон, *с. 539.*

[86] *Հմմտ.* Страбон, *с. 545.*

[87] Herzfeld E. *The Persian Empire. Studies in Geography and Ethnography of the Ancient Near East. Wiesbaden, 1968, p. 312.*

[88] Скилак Кариандский, *с. 261.*

վերաբերել ավելի վաղ ժամանակներին: Մյուս կողմից էլ, նկատենք, որ Սկիլաքսը ընդհանրական ձևով է խոսում Փռյուգիայի մասին՝ առանց վարչական տարբերակման, և ըստ էության, հետագա գրիչները, նկատի ունենալով Փոքր կամ Հելլեսպոնտոսյան Փռյուգիայի գոյությունը, վերջինիս մեջ են ներառում նաև Հելլեսպոնտոսի հարավի ընդարձակ մերձափնյա տարածքները, այսինքն՝ նրանց աշխարհագրական պատկերացումները պայմանավորված են եղել այն մոտեցմամբ, որ Փոքր Փռյուգիայի՝ «Հելլեսպոնտոսյան» անվանումը պետք է ընդ-գրկեր ծովափնյա ընդարձակ շրջանները, ինչը չի հաստատվում մյուս աղբյուրների քննությամբ: Այնուհետև Հերոդոտոսի հիշատակած աջակողմյան հելլեսպոնտոսցիների տարածքը՝ որպես III սատրապության վարչական ենթաշրջան, Դարեհ Ա-ից հետո միավորվում է նույն սատրապության մեկ այլ ընդարձակ վարչական ենթաշրջանի՝ Փռյուգիայի հետ, ինչից հետո աջակողմյան հելլեսպոնտոսցիների երկիրը կոչվում է Փոքր Փռյուգիա: Անշուշտ, կարելի է ենթադրել, որ աշխարհագրական առումով աջակողմյան հելլեսպոնտոսցիները տարածվել են Դարդանելի նեղուցից մինչև Աս-կանիաս՝ ներկայիս Իզնիկ լիճը, սակայն սկզբնաղբյուրների քննությունը վերևում այլ պատկեր ներկայացրեց: Ասվածին ավելացնենք, որ աջակողմյան հելլեսպոնտոսցիների ընդգրկած տարածքի արևմտյան մասը, ամենայն հավանականությամբ, անցնում է II սատրապությանը, և ըստ այդմ էլ՝ Ստրաբոնը փռյուգիական տիրույթները հասցնում էր Տրոյայից այն կողմ, կամ էլ Տրովադայի մի մասը Հելլեսպոնտոսյան Փռյուգիայի մեջ էր[89]:

Ինչ վերաբերում է Աքեմենյան սեպագիր արձանագրություն-ներում աջակողմյան հելլեսպոնտոսցիների կամ, լայն առումով, Դասկիլեա սատրապության հիշատակությանը, ապա այս հարցի կապակցությամբ մեր դատողությունները հետևյալն են: Ռ. Շմիտտը, գտնելով Թեմիստոկլեսի, այսպես կոչված, 16-րդ նամակում մի բառակապակցություն, որը համապատասխանում է հին պարսկական «նրանք (այն երկրները), որոնք ծովի մոտ են», ինչպես նաև «ծովի մոտ ապրող ժողովուրդների թագավորի սատրապ» արտահայտություններին, ցույց է տվել, որ «հոնիացիներին, որոնք ծովի մոտ են» պետք է տեղադրել Պրոպոնտիսում, այսինքն՝ Դասկիլեա սատրապությունում[90]: Հին պարսկական սեպագիր արձանագրություններում հանդիպող աշխարհագրական բառակապակցություններին անդրադարձել ենք մեկ այլ ուսումնա-

[89] **Страбон,** *с. 129, 529.*

[90] **Schmitt R.** *Die achaimenidische Satrapie tayaiy drayahyā, Historia, Vol. 21, 1972, SS. 522-527.*

սիրության մեջ[91]*, իսկ ստորև կկատարենք մի քանի դիտարկումներ՝ կապված Ռ. Շմիդտի ենթադրության հետ: Հին պարսկական սեպագիր արձանագրություններում փոքրասիական և Էգեյան ծովի մերձափնյա հույները հիշատակվում են «Հոնիա» կամ «հոնիացիներ», իսկ Էգեյան ծովի հյուսիսային ափերին բնակվող հույները՝ «վահանակիր» կամ «սաղավարտակիր հույներ» (petasos-wearing Ionians) անվանումներով*[92]*: Մեր կարծիքով, Դասկիլեա սատրապության տարածքը արտացոլված չէ հին պարսկական ոչ մի սեպագիր արձանագրությունում*[93]*: Այսպես,* ***DPe*** *արձանագրությունում Հոնիան առանձին հիշատակված չէ, և փոխարենը Կապադովկիայից, Լյուդիայից հետո նշվում են «ցամաքային հույները և նրանք, որոնք ծովի մոտ են, և երկրները, որոնք ծովի մյուս կողմում են» (Katpatuka:Sparda:Yaunā : tyaiy : uškahyā : utā : tyaiy : drayahyā : utā : dahyāva : tyā : para: draya:)*[94]*: Ցամաքային հույները համապատասխանում են փոքրասիական կամ I սատրապության հույներին, «նրանք, որոնք ծովի մոտ են»՝ վահանակիր հույներին, իսկ «անդրծովյան երկրները», որոնք հիշատակվում են նաև* ***DSaa****-ում*[95]*, տեղադրվում են Մակեդոնիայում, Թրակիայում և Դանուբի գետաբերանի շրջանում: Մնացած արձանագրություններում տեղ գտած աշխարհագրական հասկացությունները սոսկ հիմնավորում են մեր դատողությունները և թույլ տալիս մեկ անգամ ևս նշել, որ Դասկիլեա սատրապությունը ուղղակիորեն հիշատակված չէ այս կամ այն հին պարսկական սեպագիր արձանագրության որևէ աշխարհագրական հասկացության մեջ: Ամենայն հավանականությամբ, Դասկիլեա սատրապության և ընդհանրապես III սատրապության տարածքը հին պարսկական սեպագիր արձանագրություններում արտահայտված է Կապադովկիա երկրի անվան տակ:*

Այսպիսով, Հելլեսպոնտոսյան և Մեծ Փռյուգիան Աքեմենյան Պարսկաստանի համար ունեցել են առաջնակարգ նշանակություն: Ըստ այդմ էլ, պատահական չէ, որ զույգ Փռյուգիաները Աքեմենյան Պարսկաստանի տիրապետության ժամանակաշրջանում պարբերաբար ենթարկվում էին վարչական վերաձևումների՝ միանալով այս կամ այն վարչական միավորին,

---

[91] **Խորիկյան Հ.,** *Աքեմենյան Պարսկաստանի վարչական բաժանումների շուրջ, Ե., 2010, էջ 35-39:*

[92] *Նույն տեղում, էջ 37:*

[93] *Հմմտ..* **Рунг Э. В.** *Тиссаферн и Гидарниды в контексте политической истории Ахеменидской державы в V в. до н. э. (Вестник древней истории, 2012, № 1, с. 22).*

[94] **Kent R.** *Old Persian. Grammar. Texts. Lexicon. 2nd ed., New Haven, 1953, p. 136; Les inscriptions de la Perse achéménide. traduit du vieux perse, de l'élamite, du babylonien et de l'araméen, présenté et annoté par Pierre Lecoq, Gallimard, Paris, 1997, p. 228.*

[95] *Les inscriptions de la Perse achéménide, p. 246.*

կամ էլ կազմելով առանձին սատրապություն: Երկու Փռյուգիաներն ընդգրկված էին III սատրապության մեջ. Փոքր կամ Հելլեսպոնտոսյան Փռյուգիան համապատասխանում էր Հերոդոտոսի հիշատակած աջակողմյան հելլեսպոնտոսցիների երկրին, իսկ Մեծ Փռյուգիան՝ փռյուգիացիների:

ГЕЛЛЕСПОНТСКАЯ И ВЕЛИКАЯ ФРИГИЯ В СИСТЕМЕ САТРАПСКОГО ДЕЛЕНИЯ АХЕМЕНИДСКОЙ ПЕРСИИ

ХОРИКЯН О. Г.

Резюме

Геллеспонтская и Великая Фригия имели первостепенное значение для Ахеменидской Персии. В период владычества Ахеменидской Персии обе Фригии регулярно подвергались административному переделу и объединялись то с одной, то с другой административной единицей либо становились отдельной сатрапией. Территория Малой или Геллеспонтской Фригии соответствовала упомянутой Геродотом территории геллеспонтийцев, а территория, занимаемая Большой Фригией, – территории фригийцев.

HELLESPONTIAN PHRYGIA AND THE GREAT PHRYGIA IN THE SATRAPIC DIVISION SYSTEM OF ACHAEMENID PERSIA

H. KHORIKYAN

Abstract

Hellespontian Phrygia and the Great Phrygia had the first-rate importance for Achaemenid Persia. Hellespontian Phrygia and the Great Phrygia during the period of Achaemenid Persias' power were regularly exposed to new administrative reforms getting united this or that administrative unit or making a certain Satrapy. Two Phrygias were included in Satrapy III: the Small or Hellespontian Phrygia corresponded to the right-hand Hellespontians refered by Herodotus and the Great Phrygia corresponded to the Phrygians.